

Miroslav Števík

HRAD ĽUBOVŇA A MESTO PODOLÍNEC NA FOTOGRAFIÁCH NEZNÁMEHO POĽSKÉHO FOTOGRAFA

K významným prameňom poznania stavu pamiatok od 19. storočia patria fotografie. Zvlášť cenné sú vtedy, keď sa fotograf nezameral iba na celkové zábery najznámejších pamiatkových objektov, ale zaznamenal ich svojím fotoaparátom detailnejšie, resp. vyhotovil zábery menej známych objektov. Uvedené kritérium spĺňa taktiež súbor tridsiatich veľmi kvalitných čiernobielych fotografií zo súkromnej zbierky¹, zobrazujúcich pamiatkové objekty v Starej Ľubovni, Podolínci, Spišskej Belej, Kežmarku, Levoči, Spišskom Podhradí, Bardejove a Prešove. Spomenuté zábery sa nachádzajú na fotopapieri firmy AGFA BROVIRA rozmerov 129 mm (šírka), 180 mm (výška). Samotné zábery pamiatkových objektov majú menšie rozmery na ploche fotopapiera a umiestnené sú spravidla v jeho hornej časti. Pod ľavým rohom každej fotografie je ceruzou zaznamenaný názov sídla, pod pravým podpis fotografa. Jeho meno sa pravdepodobne začína písmenami GAR...².

Sídla pod fotografiami sú zapísané spravidla po poľsky: *Lubowla* – Stará Ľubovňa (4 fotografie – ďalej len ft.), *Podoliniec* - Podolínec (2 ft.), *Biała Spiska* – Spišská Belá (2 ft.), *Kezmark* [*Kieżmark*, poznámka editora] - Kežmarok (9 ft.), *Lewocza* - Levoča (4 ft.), *Spiskie Zamki* (?) – Spišský hrad (2 ft.), *Preszów* - Prešov (1 ft.) a *Bardjów* [*Bar-diów*, poznámka editora] - Bardejov (6 ft.). Takmer všetky názvy lokalít sú k fotografiami priradené správne, výnimku tvorí iba záber na jednu z brán Spišského hradu, ktorý autor fotografie omylom stotožnil s Ľubovnianskym hradom³. Na fotografiách nie je uvedený rok, v ktorom boli vyhotovené. Jeden zo záberov z Bardejova (pôvodne gotický dom na Rhódyho ulici s predstavaným podlubím)⁴ obsahuje tabuľku s nápisom Františkánska ulica. Na základe uvedeného rámcovo datujeme spomínané fotografie do 20. – 30. rokov minulého storočia.

V nasledujúcich riadkoch podrobnejšie rozoberieme jednotlivé fotografie, ktoré fotograf G vyhotovil v Starej Ľubovni a Podolínci. V Ľubovni to boli štyri zábery, všetky na hrade. V tejto súvislosti je potrebné pripomenúť, že cenné fotografie hradu Ľubovňa zo začiatku 20. storočia publikoval vo svojom príspevku v časopise „Architekt“ v roku 1903 S. Krzyżanowski⁵.

¹ Za láskavé zopožičanie súboru starých fotografií ďakujeme Ryszardovi Krukovi.

² V ďalšom texte ho budeme uvádzať ako fotograf G. Získanie bližších informácií o autorovi fotografií bude predmetom ďalšieho výskumu.

³ Za konzultáciu ďakujem Dr. Dáše Pavúkovej-Uharčekovej zo Spišského múzea v Levoči.

⁴ Güntherová, A. (ed.): *Súpis pamiatok na Slovensku I*. Bratislava 1968, s. 88.

⁵ Krzyżanowski, S.: *Notatki z podróży. Zamek w Lubowli na Spiżu*. [In:] „Architekt“, IV, 1903, s. 11–16 a 23–26.

Najväčšiu pozornosť venoval autor záberov vstupnému bastiónu so zaoblenou ušnicou, ktorý bol postavený počas poslednej významnejšej prestavby hradu v polovici 17. storočia, iniciovanej spišským starostom Stanislavom Lubomirským v roku 1642⁶.

Prvý záber (obr. č. 1) zachytáva čiastočne vstupnú bránu so železnými vrátami, ktorá bola v minulosti opatrená padacím mostom. Svedčí o tom záznam z lustrácie z roku 1664, v ktorej sa okrem iného píše:

Od tej bromy idąc są sztachety aż do murowanej bromy, do której idąc bromy jest wzwód na walcu na czopach żelaznych, wrzeciędzów z skoblami dwa dla wzwodzenia. U tej bromy są wrota żelazne w drzewo opravne, u której są dwie kłódce z wrzeciędzami i z skoblami żelaznymi dwiema i kun żelaznych dwie do kładania drąga, a przy drągu trzecia...⁷

Obr. 1. Vstupný bastión so zaoblenou ušnicou

⁶ Števík, M.: *Pamätné tabule spišských starostov Lubomirských na Lubovnianskom a Podolinskom hrade*. [In:] „Almanach Muszyny” 2006, s. 125–126.

⁷ Gradowska-Falniowska, A., Lesniak, F.: *Lustracja województwa krakowskiego 1659–1664*, t. 3. Warszawa 2005, s. 744–745.

Tejto fotografii však dominuje zaoblená ušnica, v strednej časti ktorej sa pôvodne nachádzala veľká delová strieľňa. Na spomínanej fotografii je strieľňa zamurovaná. Pri pamiatkovej obnove hradu, ktorá sa začala v šesťdesiatych rokoch 20. storočia⁸, bola strieľňa obnovená. Podľa záznamu z lustrácie z roku 1664 sa vo vstupnom bastióne nachádzali tri delá:

Na baszcie nad bromą: działo funtowe, działko faierkas, organki⁹ jeden, na nie wyrobiono hakownic 3¹⁰.

Na druhej strane sa v hornej časti ušnice nezachovali barokové kamenné ostenia okien(?). Tieto nie sú súčasťou ani hradného lapidária. Ušnica bola ešte v prvej polovici 20. storočia zastrešená viacbokým nepravidelným plochým ihlanom. Súčasná podoba strechy vyhotovená počas obnovy v 70. rokoch nezodpovedá žiadnemu historickému obdobiu berúc do úvahy časový úsek od výstavby vstupného bastiónu(!). V tejto súvislosti vzniká otázka, či bol zvolený správny prístup k obnove hradu. Ak sa napríklad na gotických, či renesančných objektoch v minulosti nachádzali barokové strechy, potom sa takáto možnosť ukazuje aj pri ich obnove. Inak je to však v prípade, ak sa na barokový objekt po obnove dá gotická strecha(!?). Povedané inými slovami: Ak by i staršie objekty Ľubovnianskeho hradu (napríklad gotické) mali barokové strechy, zodpovedalo by to určitému historickému obdobiu¹¹. Nemožno však, podľa našej mienky, uplatňovať staršie typy striech, ako je samotný obnovovaný objekt.

Obr. 2. Vnútro vstupného bastiónu

⁸ Čepišák, H.: *K vzniku a prvým rokom Ľubovnianskeho múzea*. [In:] Števík, M. (ed.): *Pamätnica k 50. výročiu vzniku múzea v Starej Ľubovni*. Stará Ľubovňa 2006, s. 32.

⁹ Organki – „šmigłownica, piekielna machina” – działo powstałe przez sprzężenie wielu małokalibrowych łuf na jednym łożu, przez co uzyskiwano znaczną siłę ognia (Gradowski, M., Żygulski, Z. jun.: *Słownik uzbrojenia historycznego*. Warszawa 1998, s. 110).

¹⁰ Gradowska-Falniowska, A., Lesniak, F.: op. cit., s. 749.

¹¹ Porovnaj nákres hradu Francesca Placidioho z polovice 18. storočia.

Druhý záber (obr. č. 2) patrí k najcennejším zo súboru fotografií fotografa G. Ide o pohľad do vnútorných priestorov vstupného bastiónu, dokumentujúci značné stavebné narušenie objektu (prepadnuté stropy, klenby, strecha). **Tretia** fotografia (obr. č. 3) zaznamenáva objekt vstupného bastiónu smerom od východného bastiónu. Na jeho prízemí (na zábere fotografa G veľké okno vľavo od brány, dnes pokladňa) sa podľa lustrácie z roku 1664 nachádzala miestnosť pre stráž:

*Idąc od bramy w zamek jest po prawej ręce **kortigarda** (z franc. cordegarde), do której drzwi na zawiasach i hakach żelaznych i klamka do zamykania, piec nowy biały z kominkiem, ław przy ścianach trzy, stół jeden, okno jedno ...¹²*

Obr. 3. Vstupný bastión z prvého nádvorja

¹² *Ibidem*, s. 745.

Štvrtý, posledný záber neznámeho autora (obr. č. 4) z hradu Ľubovňa zobrazuje vstupnú bránu do horného hradu. Rovnako, ako v prípade vstupného bastiónu aj tento objekt sa fakticky zachoval iba v obvodových múroch (prepadnuté stropy, klenby, strecha). Fotografia zreteľne zaznamenáva dve fázy stavebného vývoja tejto časti hradu – neskorogotickú a renesančnú. V pomerne dobrom stave sa zachoval neskorogotický portál – tzv. oslí chrbát, vybudovaný akiste v 15. storočí. V popise z roku 1564 sa o bráne píše:

*Item druga brona wielka o dwoich wrotach, sklepista, wzdłuż ulnas 30, wszerz 12 ¼, w niej odrzwie kamienne ciosane. A pierwsze wrota stoczyste, żelazem obite. W tej bronie na dole sklep, po któm jeżdżą. Do niego przywiedzono rurami wodę. Item w tej bronie nad tem sklepem strzelnica działu i druga nie dobudowana w pierwszą bronę. Po lewej stronie brony 2 strzelnice kamienne, nieznacne do pola, zamurowane, z kratami żelaznymi. W tej branie 2 kamienia kroksztyny, których nie wmurowano. Item drugie wrota drzewiane dobrze opatrzone. Nad sklepioną broną budowanie. Na tę stronę wschód kamienny, naprzód do sionki po prawy ręce Z tej sionki drzwi dwoje, któreми chodzą na mur dla straży. Z tej sionki schód na strych też murowany. Tamże hakownic 65, a oszczepów 20. Item z tej sionki izba ze wszem dostatkiem. Z tej izby kownata z kominem, w niej wychod i insze potrzeby, armaria etc. Nad tem domem na strychu komory 4, a z tego strychu może strzylać...*¹³

Obr. 4. Vstupná brána do horného hradu

¹³ Małecki, J.: *Lustracja województwa krakowskiego 1564*. I. Warszawa 1962, s. 190–191. Slovo „brama” vystupuje v citovanom texte vo verziách „brona” i „brana”.

Prvé vráta, ktoré boli súčasťou pôvodne neskorogotického portálu, renesančne upraveného v 16. storočí (na zábere fotografa G vpredu), boli obité železom. Druhé vráta, ktoré tvorili súčasť renesančného portálu (na zábere fotografa G vzadu), boli drevené a dobre zabezpečené. Veľká klenutá brána s dvoma vrátami (portálmi) mala dĺžku 17,6 m a šírku 7,18 m. Pod touto bránou sa nachádzala pivnica, do ktorej sa privádzala drevenými rúrami voda. V bráne boli štyri strielne, ktoré sa zachovali do súčasnosti. Jednu z nich v neskoršom období rozšírili, zmenili na bránu a aj v súčasnosti sa ňou prechádza z podbránia na tretie nádvorie. Nad klenutou bránou sa nachádzalo niekoľko miestností, nad nimi ešte podkrovie, odkiaľ bolo možné viesť strelbu¹⁴. Počas obnovy hradu, na začiatku deväťdesiatych rokov minulého storočia, sa ukončila rekonštrukcia objektu brány do horného hradu, v ktorom sa v súčasnosti nachádza výstavná sieň.

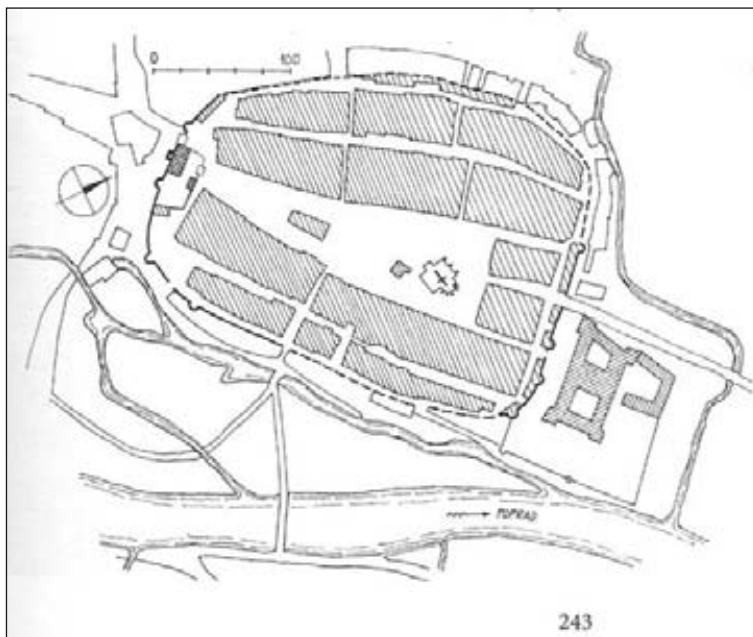

Obr. 5. Polvalcová bašta opevnenia v Podolínci

V meste Podolíne vyhotovil fotograf G dva zábery. Na **prvom** z nich (obr. č. 5) ho zaujala bašta v severnej časti mestského opevnenia. Do 19. storočia sa v jej blízkosti nachádzala vežová brána s prejazdom smerom na Starú Ľubovňu. Vysoká polvalcová

¹⁴ Števík, M.: *Pokus o rekonštrukciu hradu Ľubovňa na základe popisu z roku 1564*. [In:] Chalupecký, I. (ed.): *Z minulosti Starej Ľubovne*. Levoča 2001, s. 53, 61.

bašta bola otvorená smerom k mestu¹⁵. Na fotografii neznámeho autora je viditeľná výrazná prasklina naprieč celou baštou. Je pozoruhodné, že v čase vyhotovenia záberu bola zachovaná ešte pomerne vysoká hradba v priestore spomínanej bašty. Podolínec je jediným slovenským mestom, z ktorého sa zachovali bližšie údaje o čase a okolnostiach výstavby mestského opevnenia¹⁶. V roku 1292 český kráľ Václav II. ako sandomiersky a krakovský vojvoda udelil Podolíncu mestské výsady a nariadil, aby obyvatelia Ľubovne a Hniezdneho pomáhali so svojimi nástrojmi pri oprave priekopy a výstavbe opevnenia¹⁷. Je pravdepodobné, že súčasná pôdorysná konfigurácia hradieb je totožná s prvými hradbami, s ktorých výstavbou sa začalo koncom 13. storočia¹⁸. Ich stavebný charakter však poukazuje na 1. tretinu 15. a na úpravy z 2. tretiny 16. storočia¹⁹. V súčasnosti je bašta i priliehajúca hradba po obnove, no v značne zmenenej podobe oproti stavu z obdobia, keď ich fotografoval fotograf G. Z pôvodne vysokej hradby sa zachoval iba jej fundament. Pre lepšiu orientáciu situovania bašty v sústave mestských hradieb uverejňujeme pôdorys starého Podolínce (obr. č. 6)²⁰.

Obr. 6. Pôdorys starého Podolínce

¹⁵ Güntherová, A. (ed.): *Súpis pamiatok na Slovensku 2*. Bratislava 1968, s. 486.

¹⁶ Rábik, V.: *Civitas munita. Výsady stredovekých miest o hradbách*. [In:] „Pamiatky a múzeá“ 1/2006, s. 3.

¹⁷ Juck, E.: *Výsady miest a mestečiek na Slovensku I. (1238–1350)*. Bratislava 1984, s. 135–36.

¹⁸ Güntherová, A.: *op. cit.* (1968), s. 486.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Plaček, M. – Bóna, M.: *Encyklopédia slovenských hradov*. Bratislava 2007, s. 243.

Obr. 7. Detail na synagógu v Podolínci

Na tomto zábere stojí ešte za pozornosť objekt v pozadí. Ide o synagógu, ktorá v súčasnosti už neexistuje. Vystavaná bola pravdepodobne v druhej polovici 19. storočia, okolo roku 1880²¹. Na zábere fotografa G dobre vidieť jej hlavné priečelie, orientované smerom na východ. Bola to pomerne jednoduchá stavba obdĺžnikového pôdorysu so sedlovou strechou. Vo vrchole hlavného štítu sa nachádzali tabuľky Desatora, čo patrí k charakteristickým znakom židovských modlitební. Stavba bola situovaná v smere východ – západ a stála za severnou líniou hradieb starého mesta. Pre lepšiu orientáciu situovania synagógy v zástavbe sídla uverejňujeme pohľadnicu z dvadsiatych rokov 20. storočia (výrazný objekt napravo od kláštora), vyhotovenú od severovýchodu (obr. č. 8)²².

Obr. 8. Pohľadnica Podolínci z dvadsiatych rokov 20. storočia

Na **druhom** zábere (obr. č. 9) sa nachádza renesančná zvonica situovaná na námestí v blízkosti Kostola Nanebovzatia Panny Márie. Ide o nízku hranolovú vežu na štvorcovom pôdoryse, ukončenú atikou. Dvojité a trojité zvukové okná majú polkruhové zakončenia²³. Obdobné zvonice stoja vo viacerých sídlach Spiša, podolínska je najsevernejšou z nich. Z historicko-architektonického hľadiska patrí k najhodnotnejším spišským zvoniciam²⁴. S jej výstavbou sa začalo iba niekoľko rokov po dobudovaní ranobarokového kláštora

²¹ Za poskytnutie informácie ďakujeme JUDr. Ľudovítovi Kaletovi z Podolínci.

²² Za zaslanie pohľadnice ďakujeme Dr. Mariánovi Babirátovi z Pezinka.

²³ Güntherová, A.: *op. cit.* (1968), s. 491.

²⁴ Lukáčová, E. a kol.: *Sakrálna architektúra na Slovensku*. Komárno 1996, s. 88.

a kostola piaristov (1651). Takto v pomerne krátkom čase, presnejšie v roku 1659, pribudla Podolíncu ďalšia významná, v tomto prípade neskororenesančná stavba²⁵. Na fotografii neznámeho autora je na severnej strane zvonice umiestnený veľký drevený kríž s plastikou ukrižovaného Krista. Nad krížom sa nachádza (plechová?) strieška. V miestnosti vedľa zvonice (na obrázku vľavo) býval ešte v polovici 20. storočia strážnik, ktorý v noci strážil mesto²⁶.

Obr. 9. Renesančná zvonica v Podolínci

Od obdobia, keď fotograf G vyhotovil zaujímavý súbor fotografií zo Spiša, resp. Šariša a dneškom uplynulo necelé storočie. V tomto čase sa však realizovali práce na pamiatkovej obnove mnohých historických objektov. Staré fotografie, okrem iného, umožňujú zistiť, do akej miery sa podarilo zachovať ich autenticitu. Porovnanie niekoľkých záberov na objekty hradu Ľubovňa a mesta Podolínec prináša v tomto smere nejednoznačnú odpoveď.

²⁵ Güntherová, A.: *op. cit.* (1968), s. 489 – 492.

²⁶ Za poskytnutie informácie ďakujeme JUDr. Ľudovítovi Kaletovi z Podolíncu.